

O‘ZBEKISTONDA MEDIATSIYA INSTITUTINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO‘LLARI

Turg‘onova Nafosat Saloxiddin qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19946903>

Annotatsiya. Ushbu tezisda O‘zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining huquqiy ahamiyati, uni amaliyotda qo‘llashdagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilinadi. Mediatsiya nizolarni sudgacha yoki sud jarayonida tinch, tezkor va kamxarajat hal qilish imkonini beruvchi muqobil mexanizm hisoblanadi. O‘zbekistonda mediatsiya to‘g‘risidagi qonunchilik bazasi shakllangan bo‘lsa-da, ushbu institutdan foydalanish darajasi hali yetarli emas. Shu sababli mediatsiyani rivojlantirish sudlar yuklamasini kamaytirish, fuqarolar va tashkilotlar o‘rtasidagi nizolarni murosaviy hal etish hamda huquqiy madaniyatni oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: mediatsiya, mediator, nizolarni muqobil hal qilish, sudgacha hal qilish, mediatsion kelishuv, huquqiy madaniyat, sud yuklamasi.

Bugungi kunda jamiyatda yuzaga kelayotgan fuqarolik, oilaviy, mehnat va tadbirkorlik nizolarini samarali hal qilish huquqiy tizim oldidagi dolzarb vazifalardan biridir. An‘anaviy sud tartibi nizolarni hal qilishning muhim kafolati bo‘lsa-da, ayrim hollarda sud jarayoni uzoq davom etishi, taraflar o‘rtasidagi munosabatlarni keskinlashtirishi va ortiqcha xarajatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, mediatsiya nizolarni taraflarning o‘zaro roziligi, teng huquqliligi va kelishuvi asosida hal qilishga xizmat qiluvchi zamonaviy huquqiy institut sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Mediatsiya — bu nizolashayotgan taraflar o‘rtasida betaraf uchinchi shaxs, ya‘ni mediator yordamida kelishuvga erishishga qaratilgan tartib-taomildir. Mediator sudya kabi qaror chiqarmaydi, balki taraflar o‘rtasida muloqotni yo‘lga qo‘yadi, ularning manfaatlarini aniqlashga va o‘zaro maqbul yechim topishga yordam beradi. Shu jihatdan mediatsiya sud tartibidan farq qiladi: sudda nizo huquqiy baho asosida hal qilinsa, mediatsiyada asosiy e‘tibor taraflarning manfaatlarini va murosaga kelish imkoniyatiga qaratiladi. O‘zbekiston Respublikasida mediatsiya institutining huquqiy asosi “Mediatsiya to‘g‘risida”gi Qonun bilan belgilangan. Ushbu qonunga muvofiq, mediatsiya fuqarolik-huquqiy munosabatlardan, tadbirkorlik faoliyati bilan bog‘liq nizolardan, yakka mehnat nizolari va oilaviy huquqiy munosabatlardan kelib chiqadigan nizolarga nisbatan qo‘llanilishi mumkin. Bu esa mediatsiyaning jamiyatdagi turli nizolarni hal qilishda keng imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatadi.

Shunga qaramay, O‘zbekistonda mediatsiya institutining amaliy samaradorligi hali yetarli darajada yuqori emas. Birinchi muammo — aholining mediatsiya haqida yetarli ma‘lumotga ega emasligidir. Ko‘pchilik fuqarolar nizo yuzaga kelganda faqat sudga murojaat qilishni asosiy yo‘l deb biladi. Mediatsiya orqali nizoni tez, kamxarajat va maxfiy tarzda hal qilish mumkinligi haqida tushuncha yetarlicha shakllanmagan.

Ikkinchi muammo — mediatorlar soni va ularning malakasi bilan bog‘liq. Mediatsiya samarali bo‘lishi uchun mediator nafaqat huquqiy bilimga, balki psixologiya, muzokara olib borish, nizoni boshqarish va taraflar bilan ishlash ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi kerak.

Amaliyotda esa barcha mediatorlarning tayyorgarlik darajasi bir xil emas. Bu esa mediatsiyaga bo‘lgan ishonchni pasaytirishi mumkin.

Uchinchi muammo — sudlar va mediatsiya institutining yetarli darajada integratsiya qilinmaganligidir. Sud jarayonida taraflarga mediatsiyadan foydalanish imkoniyati tushuntirilsada, bu mexanizm har doim ham faol ishlamaydi. Aslida, sudylar taraflarga nizoni kelishuv yo‘li bilan hal qilish imkoniyatini kengroq tushuntirishi, ayrim toifadagi nizolarda esa mediatsiyaga yo‘naltirish amaliyoti kuchaytirilishi lozim.

To‘rtinchi muammo — mediativ kelishuv ijrosining kafolatlari bilan bog‘liq. Taraflar mediatsiya natijasida kelishuvga erishganidan keyin uning bajarilishi muhim ahamiyatga ega.

Agar kelishuvning ijrosi yetarli kafolatlanmasa, mediatsiyaga bo‘lgan ishonch pasayadi.

Shu sababli mediatsion kelishuvni ijro etish mexanizmlarini yanada aniqroq va samaraliroq tartibga solish zarur.

Mediatsiya institutini rivojlantirish uchun birinchi navbatda aholining huquqiy xabardorligini oshirish lozim. Buning uchun sudlar, advokatlar, notariuslar, mahalla institutlari va ommaviy axborot vositalari orqali mediatsiyaning afzalliklari keng tushuntirilishi kerak. Fuqarolar mediatsiya faqat “yarashish” emas, balki nizoni huquqiy asosda, murosaviy va manfaatli tarzda hal qilish usuli ekanini tushunishi zarur.

Ikkinchidan, mediatorlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini kuchaytirish kerak.

Mediatorlar uchun maxsus o‘quv dasturlari, amaliy treninglar, muzokara texnikasi, konfliktologiya va psixologiya bo‘yicha malaka oshirish kurslari muntazam tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, mediatorlarning kasbiy etikasi va javobgarligi bo‘yicha aniq standartlar ishlab chiqilishi kerak.

Uchinchidan, sudgacha mediatsiya mexanizmini kengaytirish zarur. Ayrim toifadagi nizolarda, masalan, oilaviy, mehnat va kichik tadbirkorlik nizolarida taraflarga sudga murojaat qilishdan oldin mediatsiyadan foydalanish imkoniyati haqida majburiy tushuntirish berilishi lozim.

Bu sudga murojaat qilish huquqini cheklamaydi, aksincha, taraflarga nizoni tinch yo‘l bilan hal qilish uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi.

To‘rtinchidan, mediativ kelishuv ijrosini ta‘minlash mexanizmlarini takomillashtirish kerak. Agar taraflar kelishuvga erishgan bo‘lsa, ushbu kelishuvning bajarilishi huquqiy jihatdan ishonchli bo‘lishi lozim. Xususan, mediatsion kelishuvni notarial tasdiqlash, sud tomonidan tasdiqlash yoki ijro hujjati sifatida tan olish tartiblarini soddalashtirish mediatsiya samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, mediatsiyani raqamlashtirish ham muhim yo‘nalish hisoblanadi. Onlayn mediatsiya platformalarini joriy etish orqali fuqarolar va tadbirkorlar nizolarni masofadan turib hal qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu ayniqsa hududlarda yashovchi fuqarolar, band tadbirkorlar yoki xorijiy hamkorlar ishtirokidagi nizolar uchun qulay hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda mediatsiya institutini rivojlantirish sud-huquq tizimini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mediatsiya nizolarni tez, kamxarajat, maxfiy va murosaviy tarzda hal qilish imkonini beradi. Biroq uning to‘liq ishlashi uchun aholining xabardorligini oshirish, mediatorlar malakasini kuchaytirish, sudlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, mediatsion kelishuv ijrosini kafolatlash va raqamli mediatsiya imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Ushbu choralar mediatsiya institutining amaliy ahamiyatini oshirib, fuqarolar va tashkilotlar o‘rtasidagi nizolarni madaniyatli va samarali hal qilishga xizmat qiladi.